

VÝZNAM ETICKÉHO VZDELÁVANIA PRE SOCIÁLNE PODNIKANIE

IMPORTANCE OF ETHICS EDUCATION FOR SOCIAL ENTREPRENEURSHIP

MARTINKOVIČOVÁ Miriam

Abstrakt

Príspevok sa venuje problematike významu a prínosu etického vzdelávania v rámci vysokoškolskej prípravy odborníkov pre oblasť sociálneho podnikania. Vymedzuje štruktúru a rozsah poznatkov z oblasti aplikovaných etík uplatniteľných v tomto prostredí tak, aby prispievali k napĺňaniu vysokých nárokov na želateľnú úroveň morálnych kvalít budúcich absolventov, ktoré tvoria významný predpoklad ich profesionálneho pracovného výkonu. Zároveň načrtáva mechanizmus formovania a kultivovania žiaducej úrovne morálnej zrelosti a etickej kompetentnosti budúcich manažérov sociálneho podnikania, ktoré si táto špecifická forma ekonomickej činnosti vyžaduje predovšetkým pri morálnom rozhodovaní a konaní v podmienkach profesijnej praxe.

Abstract

The paper focuses on the issues of importance and contribution of ethical education within the university training experts in the field of social entrepreneurship. Defines the structure and scope of knowledge in the field of applied ethics applicable in this environment, so as to contribute to the achievement of high standards of a desirable level of moral qualities of future graduates as an important prerequisite for their professional work performance. It also outlines the mechanism of forming and cultivating the desired level of moral maturity and ethical competence of future managers of social entrepreneurship, which this specific form of economic activity are required for moral decisions and actions in conditions of professional practice.

ÚVOD

Problematike vzdelávania, zvlášť vysokoškolského, je v našej spoločnosti venovaná v poslednom období zvýšená pozornosť. Dôvodov prečo sa tak deje, je samozrejme niekoľko. Rozptyl ich charakteru osciluje od diskusií týkajúcich sa opodstatnenosti a udržateľnosti množstva vysokých škôl a ich detašovaných pracovísk na Slovensku, cez reálnu uplatniteľnosť ich absolventov na (nielen) domácom trhu práce. Rovnako diskutovaný je stále nedostatočný komunikačný priestor medzi vysokými školami a skutočnými potrebami zamestnávateľov, tak z hľadiska študijno-odborovej profilácie absolventov, ako aj z hľadiska ich skutočnej pripravenosti zvládať pracovné úlohy v praxi, až po výhrady týkajúce sa úrovne, domácej ale aj medzinárodnej kredibility našich vysokých škôl, a teda v neposlednom rade aj kvality samotného procesu vzdelávania a prípravy budúcich absolventov, ktorí by vzhľadom na úroveň dosiahnutého vzdelania, mali spĺňať tie najnáročnejšie kritériá týkajúce sa ich profesionality.

Všetky spomenuté (a mnohé ďalšie) dimenzie prebiehajúcich diskusií tvoria celkom prirodzene spojené nádoby. Sú dôkazom toho, že vysoké školy sa usilujú reflektovať tie najaktuálnejšie trendy vývoja trhu práce častokrát aj za cenu kritických výhrad do vlastných radov a realizácie nepopulárnych personálnych a finančných opatrení. Masová

inštitucionalizácia vysokoškolského vzdelávania okrem mnohých pozitív priniesla so sebou totiž aj negatíva a nechcené dôsledky. Jedným z nich je aj určitá miera nepružnosti, ťažkopádosti až konzervatívnosti v potrebe flexibilne reagovať na zmeny a očakávania spoločenskej praxe. Dôležité však je odhaľované, spoznané nedostatky a pomenované chyby nerobiť naďalej, vyvarovať sa ich v budúcnosti. A to aj v tej najbližšej, ktorá začína vlastne už dnes.

Jedná sa o to, aby sme sa nenechali zaskočiť a netváрили sa prekvapene ako v prípade zistenia, že nám na trhu práce chýbajú operátori liniek či línioví manažéri pre automobilový priemysel, ktorý je ťahúňom našej ekonomickej výkonnosti, alebo že nedokážeme pokryť dopyt trhu práce po kvalifikovaných odborníkoch v oblasti informačných technológií, či prejavenie sa problémov súvisiacich s nedostatkom zručných remeselníkov. Jedným z problémov, ktorý môže v prípade jeho ignorovania či bagatelizovania prerásť do obdobnej podoby nepripravenosti, sú aj stále razantnejšie znejúce signály týkajúce sa stavu chorobnosti populácie, starnutie obyvateľstva alebo odkázanosti rastúceho počtu obyvateľstva na sociálne služby (Kusá – Džambazovič, (ed). 2006; Gerbery - Džambazovic, 2011; Keller, 2011; Průša, 2007; Kaščáková – Nedelová, 2011; Štatistický úrad SR, 2012). Tieto signály a už dnes citeľné symptómy ich prejavu, je žiaduce včas a zodpovedne zachytiť, spracovať a adekvátne sa na problémy s nimi súvisiace pripraviť. Týka sa to aj výchovnovzdelávacej sústavy, predovšetkým stredných a vysokých škôl z dôvodu ich zameranosti pri výchove a vzdelávaní kvalifikovaných odborníkov, ktorí budú perspektívne pôsobiť v oblastiach sociálneho podnikania či rozhodovať a zodpovedať za kvalitu a rozsah poskytovaných sociálnych služieb. Celá škála činností súvisiacich s fungovaním tzv. striebornej ekonomiky, ako sa najnovšie táto oblasť označuje, sa totiž v konečnom dôsledku z hľadiska veku a zdravia, dotýka každého jedného z nás.

Treba preto jednoznačne oceniť energiu a snahu kompetentných, ktorí vynakladajú zvýšené úsilie práve v oblasti etablovania, organizačnej a inštitucionálnej prípravy ako aj obsahového zamerania vysokoškolských študijných programov zameraných na vzdelávanie orientované na sociálnu ekonomiku a podnikanie. V našom príspevku chceme podporiť potrebu budovania takto orientovaného štúdia na širokom interdisciplinárnom základe, s dôrazom na opodstatnenosť rozvíjania etických kompetencií budúcich manažérov sociálneho podnikania prostredníctvom zaradenia etických disciplín do učebných plánov pripravovaných študijných programov.

1. ETIKA A SOCIÁLNE PODNIKANIE

Tak akademická ako aj laická verejnosť ešte v 90. rokoch minulého storočia považovali za samozrejmé vnímať problémy s prívlastkom etické a morálne v najširšom slova zmysle ako akýsi všeobecný apel, ako poslednú možnú argumentačnú úroveň, ktorej je venovaná pozornosť v závere teoretických prác či verejných diskusií k širokému spektru spoločenských problémov. V súčasnosti je situácia iná, jednak sa výrazne zvýšila frekvencia používania uvedených prívlastkov, ale, a to je najpodstatnejšie, reálne vzrástlo akceptovanie a vnímanie etických dimenzií všetkých oblastí spoločenského života. Tieto dnes otvorene spájame so správou vecí verejných, úrovňou inštitucionálnej a organizačnej kultúry či s kritériami rolového správania sa jednotlivcov vo svete práce. Nároky a kritériá týkajúce sa etického usudzovania, rozhodovania a konania sa tak stávajú prirodzenou a žiadateľnou súčasťou osobnostnej a profesionálnej výbavy v každom povolání. Dokladom tohto pozitívneho trendu znovuobjavenia etiky je aj rozvoj širokého spektra jej aplikovaných disciplín, ktoré sa pokúšajú svojim zameraním zachytiť a reflektovať najaktuálnejšie, donedávna nepoznané etické problémy a dilemy, ktoré sa v praxi objavujú (netiketa, etika médií, bioetika).

V kontexte sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania je diverzita aplikovaných etík skutočne široká. Reálne problémy zriaďovateľov sociálnych služieb, poskytovateľov, prevádzkovateľov, manažérov sociálneho podnikania, výkonného personálu či samotných klientov ale aj ich rodín, majú častokrát okrem technických, manipulačných a finančných aj vážne etické rozmery. Na ich výskyt a potrebu riešenia reagujú predovšetkým také aplikované etické disciplíny ako sú profesijná etika všeobecne, či etika sociálnej práce a etika sociálnych služieb v podobe konkrétnych profesijných etík. Problematika súvisiaca s celým komplexom sociálnych služieb (Palovičová, 2013) je však úzko prepojená s fungovaním a konaním zainteresovaných inštitúcií a orgánov štátnej správy. Etický kontext týchto komplikovaných vzťahov reflektuje etika verejnej správy, či v širšom kontexte etika verejného sektora, ktorá sa v súvislosti s presadzovaním verejných a štátnych záujmov dostáva do veľmi úzkeho vzťahu s ďalšou aplikovanou etikou a tou je etika politiky. Minimálne priesečník kompetencií týchto disciplín by mal tvoriť znalostnú etickú základňu pri profilovaní učebných osnov študijných programov, ktoré sa orientujú na serióznu prípravu absolventov pre oblasť sociálnej ekonomiky.

Charakter problémov, opatrení a rozhodnutí, ktoré je potrebné dennodenne riešiť v kontexte prevádzkovania zariadení zabezpečujúcich starostlivosť o špecifickú skupinu klientov, má výrazný etický náboj a vyžaduje od zainteresovaných profesionálny prístup k ich citlivému zvládaniu (Martinkovičová, 2014). Jeho predpokladom by preto mala byť istá požadovaná úroveň morálnej zrelosti a erudície v podobe disponovania žiaducej úrovne profesionálnych etických kompetencií. Práve ich kultivovaniu je potrebné venovať zvýšenú pozornosť už v samotnom procese prípravy profesionálov pre danú oblasť spoločenskej praxe, sprístupniť študentom taký repertoár vedomostí, informácií, etických inštitútov a postupov praktického riešenia morálne dilematických situácií, ktoré im následne v praxi uľahčia a pomôžu situačne správne reagovať, rozhodovať sa a následne morálne a zodpovedne konať.

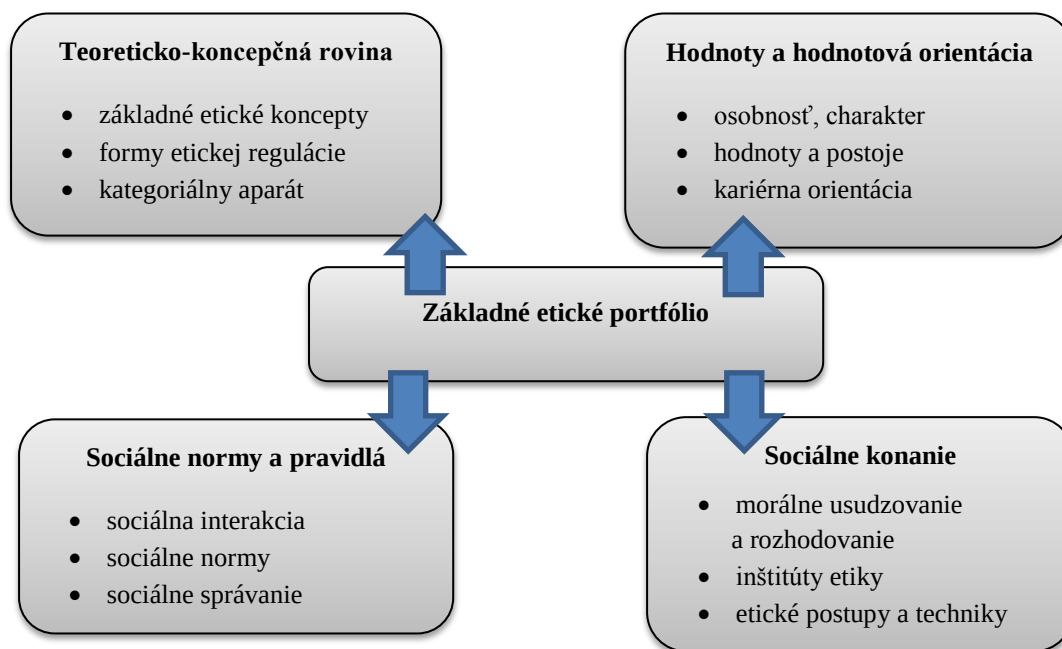
Opodstatnenosť úlohy, či skôr významu a dôležitosti etických kompetencií, ako súčasti profesionality pracovníkov v akejkoľvek oblasti spoločenskej praxe dnes už nespochybňuje snáď nikto, diskusie, ktoré v tejto súvislosti prebiehajú medzi reprezentantmi akademickej etickej komunity (Fobelová ed., 2013; Janotová, 2005; Martinkovičová, 2009; Gluchman, 2012) sa skôr orientujú na to, čo konkrétne po obsahovej stránke zakomponovať do učebných osnov, ktoré teoretické prístupy zviditeľniť a akcentovať z hľadiska ich čo najplnšieho využitia v praxi, v tomto prípade sociálneho podnikania. Okrem roviny vedomostí je potrebné hľadať konsenzus aj v tom, aké konkrétne zručnosti, spôsobilosti či schopnosti má absolvent takéhoto štúdia ovládať, čo konkrétne má vedieť po nástupe do praxe robiť, procesne, organizačne zabezpečovať. Obidve naznačené zložky profesionality jednotlivca, teda tak vedomosti ako aj zručnosti sú bezprostredne previazané, a v prípade sociálneho podnikania doslova závislé od ďalšieho podstatného komponentu, akým sú osobnostné, vôľové a charakterové vlastnosti jedinca. Pri zohľadňovaní prítomnosti etického vzdelávania ako súčasti vysokoškolskej prípravy odborníkov pre oblasť sociálnej ekonomiky a podnikania je preto potrebné zohľadniť práve naznačené špecifiká. Ilustratívnym príkladom špecifickosti etických kompetencií v uvedenom prostredí je napríklad uvedenie si rozdielu pri rozvíjaní etických kompetencií u budúcich absolventov vysokých škôl ekonomického zamerania, ktorí svoju profesionálnu budúcnosť vidia v roli manažérov v privátnych podnikoch na rozdiel od tých, ktorí sa rozhodnú pôsobiť v oblastiach sociálneho podnikania. Ich manažérske kompetencie (osobnostné, interpersonálne, organizačné, technické) sú uplatňované v prostredí cieleného dosahovania zisku ako pridanej hodnoty podnikania. Akceptácia etických noriem a pravidiel je najčastejšie koncentrovaná do podoby prijatých etických kódexov, ďalej nariadení týkajúcich sa zabezpečenia a dodržiavania deklarovanej úrovne spoločensky zodpovedného podnikania, vnútroorganizačných komunikačných postupov smerom

k vnútornému a externému zákazníkovi, či vo forme definovaných sťažnostných mechanizmov. Inými slovami povedané, nastavené etické inštitúty podchytávajú čo najpestrejšiu paletu vzniku potenciálnych etických konfliktov či morálnych dilem a zároveň poskytujú odporúčania k ich zvládaniu.

Na druhej strane, manažér sociálneho podnikania a jeho manažérske kompetencie sú v praxi umiestnené do prostredia, kde samotnou pridanou hodnotou podnikania je sociálna hodnota, ktorá v sebe integruje celý komplex spoločensko-ekonomických súvislostí vnímania ľudskej axiosféry, v rámci ktorej hodnota nemá výlučne len svoju úžitkovú, pragmatickú podobu vyjadriteľnú kvantitatívne v peniazoch a kategóriách ziskovosti. Pôsobí v prostredí, kde k vybaveniu sťažujúceho sa klienta mnohokrát nestačí schválený postup v rámci prijatého etického kódexu, kde nespokojnosť častokrát nemá alternatívu v podobe výberu iného sociálneho zariadenia, náhradného typu sociálnej služby, z rôznych dôvodov - vek, choroba, odkázanosť, imobilita, samota, lokalita. Popri klasických manažérskych schopnostiach a zručnostiach a vypracovaných postupoch jednania, ktoré predpisuje dikcia zákona, musí viesť manažér v takýchto problematických situáciách použiť niečo navyše, chuť, osobné nasadenie, dobrú vôľu chcieť pomôcť, vlastné morálne kvality, či cnosti ako dispozície charakteru a to nielen preto, že to vyžaduje alebo predpisuje zákon. Uvedené porovnanie poodhaľuje nevyhnutnosť vybaviť budúcich profesionálov v oblasti sociálneho podnikania takou úrovňou etických kompetencií, ktoré im dovoľia situačne správne sa rozhodovať a konať v prípadoch, kedy sú kódexy správania a legislatívne normy len základnými orientačnými bodmi, podľa ktorých je nevyhnutné postupovať. To ostatné, je práve individuálny vklad, osobná pridaná hodnota v podobe osvojených morálnych hodnôt osobnosti manažéra a adekvátne rozvinutej úrovne jeho morálnej zrelosti.

2. OBSAHOVÁ NÁPLŇ ETICKÉHO VZDELÁVANIA

V tejto časti príspevku sa pokúsime načrtnúť podobu a štruktúru etickej výbavy, ktorá by mala byť, z vyššie uvedených a argumentovaných dôvodov, súčasťou študijných plánov a programov zameraných na oblasť sociálnej ekonomiky a podnikania. Návrh obsahu etického vzdelávania je zachytený na Obrázku 1.

Obrázok 1 Návrh štruktúry etického vzdelávania pre oblasť sociálneho podnikania

Zdroj: vlastné spracovanie

Vychádzame z predpokladu, že východiskovú poznatkovú bázu by malo tvoriť, tak ako v prípade každej vedy, tzv. teoreticko-konceptné minimum. Študent by mal získať prehľad a nadobudnúť vedomosti o základných etických koncepciách, ich podstate, o najvplyvnejších prúdoch etického diskurzu a jeho smerovaní v súčasnosti, porozumieť argumentačnej báze normatívnych (deontologických) a nenormatívnych (deskriptívnych) etík. Pochopiť podstatu a jedinečnosť práve etickej regulácie v porovnaní s mechanizmami právnej či politickej normativity a zároveň si osvojiť elementárny pojmový a kategoriálny etický aparát. Cieľom tejto časti vzdelávania by malo byť vedieť sa zorientovať v súčasných trendoch etiky, porozumieť povahe aplikovaných etík a ich ukotvenosti v prostredí spoločenskej praxe s dôrazom na tie, ktoré korešpondujú s prostredím sociálnej ekonomiky.

Ďalšou časťou etického portfólia by malo byť ukotvenie zistených poznatkov na úrovni jedinca, konkrétneho človeka a porozumenie tomu, že etika, morálka reprezentujú jedinečnú kvalitu ľudského bytia, ktorá je daná schopnosťou rozlíšenia dobra a zla, kreovaním sveta hodnôt či uvedomovaním si a napĺňaním samotného zmyslu ľudského života. V tejto časti by malo ísť o akúsi sebareflexiu a sebaopoznanie z hľadiska osobnostných, povahových a charakterových vlastností študenta, budúceho manažéra sociálneho podnikania (alebo pracovníka v oblasti sociálnej ekonomiky) a individuálnu konfrontáciu s tým, či zvolená kariérna orientácia a pracovná oblasť uplatnenia koreluje s očakávaniami a predstavami študenta. Cieľom tejto časti prípravy študenta pre prax sociálneho podnikania by mala byť odpoveď na otázku, či dokáže hodnoty ľudskej dôstojnosti, spravodlivosti, rovnoprávnosti, humánosti, cti, rešpektu a úcty voči iným vnímať nielen ako teoretické axiologické konštrukty ale ako prirodzenú, každodennú súčasť svojej práce a v tomto duchu ju vykonávať.

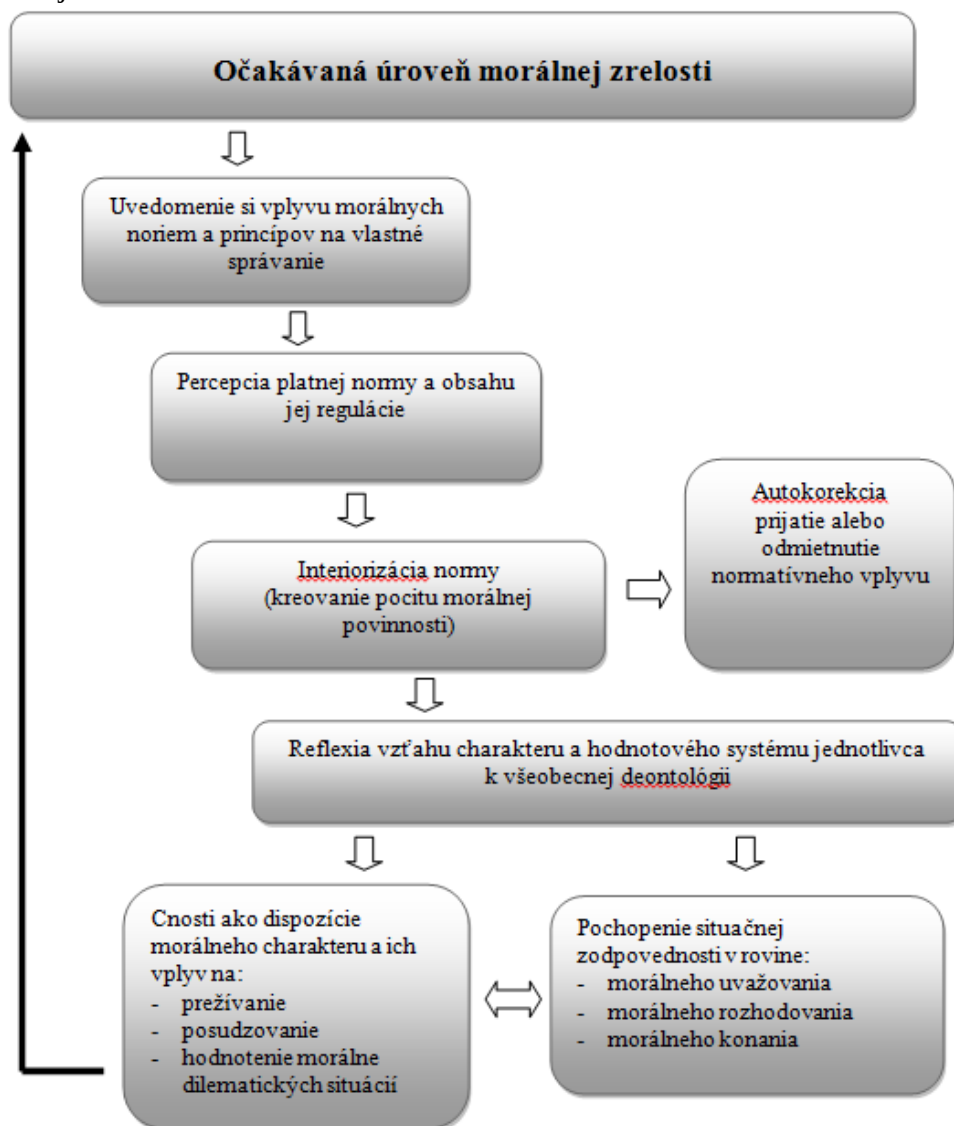
Aplikované etické disciplíny reflektujúce priestor sociálnej ekonomiky pokrývajú dosť komplikovanú spleť sociálnych (inštitucionálnych, legislatívnych, politických) vzťahov. Jedná sa napr. o stále nejednoznačne vymedzený operačný priestor medzi štátom (sociálna politika) a trhom (podnikateľské subjekty v oblasti sociálnych služieb), vymedzenie tzv. medzitrhu práce, zdroje financovania, verejný verzus súkromný záujem, sociálne práva, nárok na sociálnu službu v kontexte ľudských práv, atď. Ďalšia časť vysokoškolskej prípravy by preto mala budúcim absolventom umožniť poznať a pochopiť sociálnu interakciu ako zložitú spleť sociálnych noriem a pravidiel, v rámci ktorých sa prejavujú rôzne modely sociálneho správania s cieľom, vedieť používať tie očakávané a akceptované. Cieľom tejto časti by okrem iného malo byť vedieť identifikovať a rozlíšiť eticky vhodné a nevhodné správanie a vypestovať u študentov jednoznačné postoje odsudzujúce nekalé etické praktiky vyskytujúce sa a deformujúce dané prostredie (klientelizmus, nebotizmus, zneužívanie právomocí, sprenevera finančných zdrojov, manipulácia a iné).

V poslednej navrhovanej časti štruktúry etického portfólia by sa mala venovať pozornosť rozvíjaniu a podpore konkrétnych etických zručností študentov. Na základe poznania základných inštitútov etiky, postupov a techník riešenia etických problémov a morálne dilematických situácií by sa študent mal vyzbrojiť individuálnymi zručnosťami uplatniteľnými pri konkrétnom rozhodovaní sa o ďalšom postupe, pri výbere najlepšej možnej alternatívy vzhľadom na situačné komplikácie a následne adekvátne morálne konať s vedomím pocitu osobnej zodpovednosti.

Návrh modelu etického vzdelávania súčasne popisuje zložitý mechanizmus kultivácie morálneho vedomia jednotlivca (študenta) v rámci procesu vzdelávania, ktorý zďaleka nie je priamočiary, jednoduchý či zvládnuteľný mechanický, čo dokumentuje aj jeho grafické znázornenie na Obrázku 2.

Keďže sa jedná o oblasť morálnych dispozícií, celý proces kultivácie zasahuje hlbšie úrovne vedomia jedinca, modeluje charakterové vlastnosti, formuje a ovplyvňuje jeho osobnostnú

štruktúru v podobe osvojených hodnôt, postojov a vzorcov sociálneho správania takým smerom, aby bol schopný svoju prácu vykonávať nielen manažérsky ale aj ľudsky na profesionálnej úrovni.

Obrázok 2 Mechanizmus kultivácie morálneho vedomia jednotlivca

Zdroj: Vlastné spracovanie

ZÁVER

Samozrejme, vzhľadom na naznačenú mnohoúrovňovosť vyskytujúcich sa problémov v prostredí sociálneho podnikania je potrebné takto štruktúrovaný rozsah a zameranie etických kompetencií podporiť širokou interdisciplinárnou bázou kooperujúcich vedných disciplín (psychológia, sociológia, právo, politológia, ekonómia, ...), ktorých synergický efekt pôsobenia počas vysokoškolskej prípravy by mal garantovať na jednej strane vysokú kvalitu vzdelávania, o ktorej sa toľko diskutuje, ako aj skutočnú pripravenosť a reálnu uplatniteľnosť úspešných absolventov v prostredí sociálneho podnikania. Hodnotenie toho, či úsilie vynaložené počas prípravy na výkon tohto typu povolania bolo naozaj zmysluplné, v konečnom dôsledku vystaví samotná prax prevádzky sociálnych zariadení a organizácií

v oblasti sociálneho podnikania v podobe spokojnosti prípadne nespokojnosti ich klientov a ich rodinných príslušníkov či známych, ktorými paradoxne môžeme byť my všetci.

Použitá literatúra

1. DŽAMBAZOVIC, R. - GERBERY, D., 2005. *Od chudoby k sociálnemu vylúčeniu*. Sociológia, 2005, roč. 37, č.2, s.143 – 176. ISSN 0049 – 1225
2. FOBELOVÁ, D. ed., 2013. *Profesionálne etické kompetencie: profilovanie a uplatnenie*. Banská Bystrica : Vydavateľstvo UMB Belianum, 2013. 148 s. ISBN 978-80-557-0574-3
3. GLUCHMAN, V. a kol. 2012. *Profesijná etika – analýza stavu profesijnej etiky na Slovensku*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2012. 356 s. ISBN 978-555-0676-0
4. JANOTOVÁ, H. a kol., 2005. *Profesijná etika*. Praha : EUROLEX BOHEMIA, 2005. 96 s. ISBN 80-86861-43-0
5. KAŠČÁKOVÁ, A. – NEDELOVÁ, G. 2011. *Komparácia ekonomickej situácie domácností v mestách a na vidieku*. In: *Forum statisticum slovacum*. SŠDS, Bratislava 2011, roč. VII, č. 6/2011, s. 85 – 90. ISSN 1336-7420
6. KELLER, J., 2011: *Nová sociální rizika*. Praha : Sociologické nakladatelství SLON, 2011. 197 s. ISBN 978-80-7419-059-9
7. KELLER, J. 2005. *Soumrak sociálního státu*. Praha : Sociologické nakladatelství SLON, 2005, ISBN: 80-86429-41-5
8. KUSÁ, Z., DŽAMBAZOVIČ, R. (ed). 2006. *Chudoba v slovenskej spoločnosti a vzťah slovenskej spoločnosti k chudobe*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, 2006, s. 296. ISBN 80-85544-43-1
9. MARTINKOVIČOVÁ, M. 2009. *Etika ako súčasť profesionalizácie zamestnancov verejnej správy*. Banská Bystrica : Studia oeconomica 40, Ekonomická fakulta UMB 2009, 172 s. ISBN 978-80-8083-729-7
10. MARTINKOVIČOVÁ, M. 2014. *Determinanty profesionálnej prípravy manažérov sociálneho podnikania*. In: *Zborník vedeckých štúdií „Sociálna ekonomika a vzdelávanie“*. Banská Bystrica : EF UMB, 2014, CD-ROM. ISBN 978-80-557-0623-8
11. PALOVIČOVÁ, Z. 2013. *Existuje potreba aplikovanej etiky – etiky sociálnych služieb?* In: FOBELOVÁ, D. ed., 2013. *Profesionálne etické kompetencie: profilovanie a uplatnenie*. Banská Bystrica : Vydavateľstvo UMB Belianum, 2013, s. 47 – 53. ISBN 978-80-557-0574-3
12. PRŮŠA, L.: *Ekonomie sociálních služeb*. Praha : ASPI, 2007. 180 s. ISBN 978-80-7357-255-6
13. ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR, 2012. *Trendy sociálneho vývoja v Slovenskej republike*. Sekcia sociálnych štatistik a demografie, Bratislava 2012. ISBN 978-80-8121-127-8.

Kontaktné údaje

Miriam MARTINKOVIČOVÁ, doc., PhDr., PhD.
Ekonomická fakulta
Univerzita Mateja Bela
Tajovského 10
975 90 Banská Bystrica
E-mail: miriam.martinkovicova@umb.sk

